

ویکی فساد
WikiFesad

Midpoint
MediaLab

حوزه‌های علمیه لاچپری

فساد و ساختار اقتصادی
نهادهای مذهبی در ایران

رئیس دفتری که ده سال، جای

مهمی را اداره کرده دستگیر

می‌شود، بعد اعتراض می‌کند

که چرا گرفتید؟ به اسم مدرسه

علمیه، کاخ ساختند!... از کجا

آوردی ساختی؟»

این سخنان محمد یزدی،

عضو درگذشته شورای نگهبان

در امرداد ۱۳۹۸ در دیدار با

مسئولان مرکز بسیج اساتید

حوزه علمیه قم بود

رسانده.»
مدرسه علمیه امام کاظم در قم، که زیر نظر آیت‌الله ناصر مکارم شیرازی افتتاح شده است. حوزه علمیه امام خمینی در ازل، که زیر نظر آیت‌الله صدیقی، امام جمعه تهران و از روحانیون نزدیک به رهبر جمهوری اسلامی اداره می‌شود. و ساختمان نیمه‌کاره حوزه علمیه لوکس اصفهان، که سال‌ها است در اصفهان سوالات و شبهات زیادی به وجود آورده است.

نان دین از کجا تامین می‌شود؟

قبل از تشکیل حوزه‌های علمیه، زندگی روحانیون عالمان دینی از سه روش می‌گذشت.

صادق آملی لاریجانی، رئیس پیشین قوه قضاییه نامی از «بانی» مسجد ولیعصر نمی‌برد، اما از «مدارس علمیه» دیگر و «بانیان همیشگی» صحبت می‌کند که به دلایل نامشخص و مشکوکی هزینه‌های سنگین ساخت‌وساز مدارس علمیه مدرس را تامین می‌کنند.

تصاویر مدرسه علمیه ولیعصر، حوزه علمیه لاکچری صادق آملی‌لاریجانی پس از انتشار این نامه در رسانه‌ها، گزارش‌های پراکنده‌ای درباره دیگر مدارس علمیه گران‌قیمت ایران که زیر نظر روحانیون بانفوذ و سرشناس اداره می‌شوند منتشر شد.

مدرسه علمیه لوکس آیت‌الله خوانساری در قم، که به گفته متولیانش «پولش را امام زمان

» رئیس دفتری که ده سال، جای مهمی را اداره کرده دستگیر می‌شود، بعد اعتراض می‌کند که چرا گرفتید؟ به اسم مدرسه علمیه، کاخ ساختند!... از کجا آوردی ساختی؟»
این سخنان محمد یزدی، عضو درگذشته شورای نگهبان در امرداد ۱۳۹۸ در دیدار با مسئولان مرکز بسیج اساتید حوزه علمیه قم بود.

او به صادق آملی لاریجانی رئیس پیشین قوه قضاییه کنایه می‌زد که رئیس دفترش اکبر طبری پس از پایان ریاست آملی لاریجانی به اتهام سردستگی باند ارتشاء به ۳۱ سال حبس تعزیری، محکوم شده بود.

این یک نمونه بی‌نظیر از مجادلات آخوندی در سطوح عالی نظام است که به طرز کم‌سابقه‌ای به حوزه عمومی کشیده و گوشه‌ای از پرده فساد دینی در ایران را بالا زده است.

اشاره یزدی به «حوزه علمیه ولیعصر قم» است که در سال‌های گذشته به اسم «حوزه علمیه لاکزری» شهرت پیدا کرده است. آملی‌لاریجانی البته در پاسخ به سابقه محمد یزدی در تصاحب ساختمان مرکز تحقیقات دبیرخانه مجلس خبرگان اشاره کوتاهی می‌کند و می‌گذرد، اما مهم‌تر از این توضیحاتی است که او درباره حوزه علمیه لوکس ولیعصر می‌دهد:

«مدرسه علمیه ولی عصر وقف است. واقف آن هم مرحوم والد ما، آیت‌الله العظمی میرزا هاشم آملی قدس سره بود که انشاءالله نمی‌فرمایید مگر ارث پدرش بود! متولی این وقف هم امروز، بنده نیستم. فقط به جهت اینکه امور مدرسه زمین نماند، وکالتی به بنده داده‌اند... مساجد و مدارس علمیه همیشه بانیانی دارد که مساعدت می‌کنند، چه اتفاق خاصی در این مورد افتاده است که آن همه مدارس علمیه از پاسخگویی به این سوال مستثنی هستند و این مدرسه باید پاسخگو باشد.»

مهم‌ترین منبع درآمد نهاد
دین در ایران، بودجه عمومی
دولت است. هر سال هزاران
میلیارد تومان از منابع
عمومی بودجه که از محل
فروش نفت و سرمایه‌های
ملی و مالیات و... به دست
می‌آید، به اشکال مختلف و
از طریق ردیف‌های اصلی و
ردیف‌های پنهان به نهادهای
مذهبی اختصاص پیدا
می‌کند

جمع‌آوری وجوهات از مردم و ارسال آن به دفتر مرکزی بود.

هر چه یک مرجع شاگردان و مبلغان بیشتری داشت، حوزه نفوذ او گسترده‌تر بود و منابع مالی بیشتری در اختیار داشت.

در تاریخ کمبریج برآورد شده که در سال ۱۹۶۱ میلادی (۱۳۴۰ خورشیدی) ماهانه مبلغ پنج میلیون ریال (۵۰۰ هزار تومان) وجوهات شرعی به قم می‌رسید. این مبلغ در آن زمان رقم چشمگیری بود.

ارزش ۵۰۰ هزار تومان در سال ۱۳۴۰ معادل ۶۲،۵۰۰ دلار بود که امروز ارزشی حدود ۶۱۷ هزار دلار دارد. به عبارتی وجوهات شرعی که ۶۰ سال پیش از اقصی نقاط کشور به قم می‌رسید به پول الان حدود ۸ میلیون دلار در سال ارزش داشت.

نان و آب آخوندها از کجا می‌آید؟

محاسبه قطعی گردش مالی نهادهای مذهبی غیرممکن است. اما در این فصل تلاش می‌کنیم با کنار هم قرار دادن برخی اطلاعات، تصویری کلی از بده و بستان‌های مالی در نهادهای مذهبی

یکی کسب و کار، به این معنی که روحانیون مانند بقیه افراد هر کدام کسب و کار خودشان را داشتند و تحصیل و تبلیغ را در ساعت فراغت از شغل پیگیری می‌کردند. در تاریخ نام بسیاری از فقیهان و محدثان را به عنوان خرمافروش، عطار، بزاز، کفاش و حتی بازرگان ثبت شده است.

دوم کمک‌های مردمی به قاریان، واعظان و کاتبان قرآن که بعد از گذر زمان صورت سازمان‌یافته پیدا کرد و زمینه‌ساز شکل‌گیری یک نظام اقتصادی برای جمع‌آوری وجوهات شرعی شده است.

و سوم، کمک‌هایی که حاکمان وقت به طور پراکنده از بیت‌المال به عالمان دینی پرداخت می‌کردند.

بعد از تشکیل حوزه‌های علمیه، عالم دینی، روحانی، واعظ، و قاری قرآن تبدیل برای گروهی از افراد شد که منبع درآمد دیگری جز تحصیل و تبلیغ دین نداشتند، تبدیل به شغل دائم شد.

از دوره حکومت صفویان نهاد دین، به صورت حوزه‌های علمیه شیعه موقعیت خود را در ساختار اجتماعی، اقتصادی ایران تثبیت کردند.

هر مرجعی، نمایندگان خود را به منطق مختلفی که در حوزه نفوذ او قرار داشت، تحت عنوان امام و مبلغ گسیل می‌کرد. یکی از وظایف این مبلغان

تصویر و ترسیم کنیم.

چاه ویل بودجه

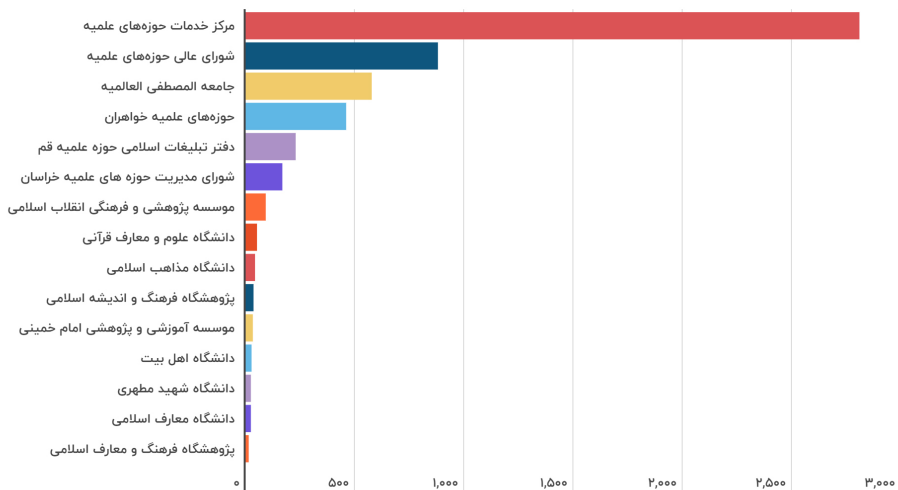
مهم‌ترین منبع درآمد نهاد دین در ایران، بودجه عمومی دولت است. هر سال هزاران میلیارد تومان از منابع عمومی بودجه که از محل فروش نفت و سرمایه‌های ملی و مالیات و... به دست می‌آید، به اشکال مختلف و از طریق ردیف‌های اصلی و ردیف‌های پنهان به نهادهای مذهبی اختصاص پیدا می‌کند.

به طور مشخص در لایحه بودجه سال ۱۴۰۱ بیش از ۸۲۰۰ میلیارد تومان (بیش از ۳۲۰ میلیون دلار بر اساس نرخ دلار در زمان تصویب لایحه بودجه) از طریق ردیف‌های اصلی بودجه به نهادهای مذهبی اختصاص پیدا می‌کند که دو سوم آن سهم حوزه‌های علمیه و نهادهای آموزش دینی است و یک سوم دیگر سهم نهادهایی است که به نوعی به کسب و کار روحانیون مرتبط است. این هشت هزار میلیارد تومان سه برابر بودجه ستادی وزارتخانه‌های علوم و ورزش و جوانان، ۵/۱ برابر نهادهایی مانند بودجه سازمان تامین اجتماعی و وزارت جهاد کشاورزی است، با این تفاوت که در بودجه نهادهای مذهبی جزئیات هزینه‌ها از جمله حقوق و مزایا و سنجه عملکرد ردیف بودجه به اندازه نهادهای اجرایی روشن

بودجه حوزه‌های علمیه و نهادهای آموزش دین در لایحه بودجه ۱۴۰۱

میلیارد تومان

نهادهای مذهبی دو بخش‌اند: اول حوزه‌های علمیه که در بودجه سالانه ۶ ردیف اختصاصی دارند

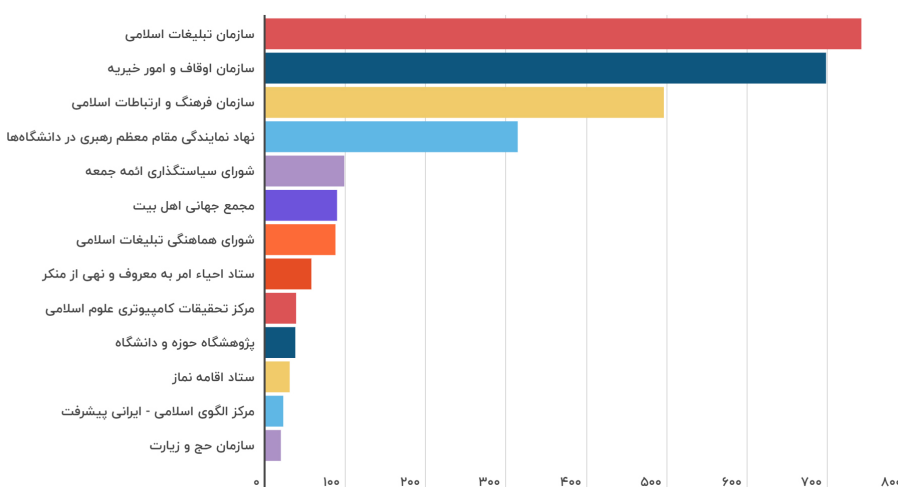
مثل شورای عالی حوزه‌های علمیه، مرکز خدمات حوزه‌های علمیه، حوزه‌های علمیه خاوران،

شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی، حوزه علمیه خراسان، و دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

دوم نهادهایی که تحت عنوان موسسه یا دانشگاه به طور اختصاصی در زمینه آموزش مسایل دینی مشغول به کارند.

بودجه نهادهایی که به کسب و کار روحانیون مرتبند (لایحه بودجه ۱۴۰۱)

میلیارد تومان

نیست.

نهادهای مذهبی دو بخش‌اند: اول حوزه‌های علمیه که در بودجه سالانه ۶ ردیف اختصاصی دارند مثل شورای عالی حوزه‌های علمیه، مرکز خدمات حوزه‌های علمیه، حوزه‌های علمیه خاوران، شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی، حوزه علمیه خراسان، و دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

دوم نهادهایی که تحت عنوان موسسه یا دانشگاه به طور اختصاصی در زمینه آموزش مسایل دینی مشغول به کارند.

سالانه در قانون بودجه شش ردیف بودجه برای این نهادهای در نظر گرفته می‌شود:

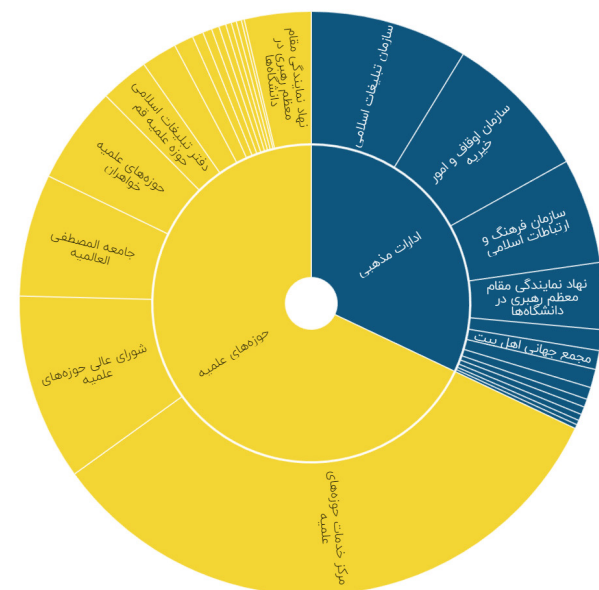
جامعه المصطفی العالمیه، موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، موسسه پژوهشی و فرهنگی انقلاب اسلامی، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، دانشگاه شهید مطهری، دانشگاه معارف اسلامی (زیر نظر نهاد رهبری در دانشگاه‌ها)، پژوهشگاه فرهنگ و معارف اسلامی (زیر نظر نهاد رهبری در دانشگاه‌ها)، دانشگاه مذاهب اسلامی، دانشگاه علوم و معارف قرآنی، و دانشگاه اهل بیت

بخش دوم، نهادهایی هستند که حوزه فعالیت آنها مذهب یا تبلیغات مذهبی است و به نوعی محل کسب و کار و فعالیت‌های روحانیون به شمار می‌روند، به عنوان نمونه می‌توان به ردیف بودجه‌های این نهادها اشاره کرد:

مجمع جهانی اهل بیت، سازمان تبلیغات اسلامی، شورای سیاستگذاری ائمه جمعه، ستاد اقامه نماز، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، مرکز الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت، ستاد احیاء امر به معروف و نهی از منکر، و نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها.

اعتبارات نهادهای مذهبی در لایحه بودجه ۱۴۰۱

میلیارد تومان

اعتبارات نهادهای مذهبی در ردیف‌های اصلی لایحه بودجه ۱۴۰۱

میلیارد تومان

کل بودجه	عمرانی	جاری	نهاد
۸,۱۹۵	۶۱۳	۷,۵۸۲	جمع
۲,۸۰۹	۲	۲,۸۰۷	مرکز خدمات حوزه‌های علمیه
۸۸۰	۹۱	۷۸۹	شورای عالی حوزه‌های علمیه
۷۴۲	۳۳	۷۰۹	سازمان تبلیغات اسلامی
۶۹۸	۳۹۰	۳۰۸	سازمان اوقاف و امور خیریه
۵۷۷	۲	۵۷۵	جامعه المصطفی العالمیه
۴۹۶	۱	۴۹۶	سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی
۴۶۰	۹۱	۳۷۰	حوزه‌های علمیه خواهران
۳۱۴	۰	۳۱۴	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها
۲۲۹	۰	۲۲۹	دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
۱۶۸	۰	۱۶۸	شورای برنامه‌ریزی مدیریت حوزه های علمیه خراسان
۹۸	۰	۹۸	شورای سیاستگذاری ائمه جمعه
۹۲	۰	۹۲	موسسه پژوهشی و فرهنگی انقلاب اسلامی
۸۹	۰	۸۹	مجمع جهانی اهل بیت
۸۷	۰	۸۷	شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی
۵۷	۰	۵۷	ستاد احیاء امر به معروف و نهی از منکر
۵۲	۰	۵۲	دانشگاه علوم و معارف قرآنی
۴۳	۰	۴۳	دانشگاه مذاهب اسلامی
۳۸	۰	۳۸	مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی
۳۷	۰	۳۷	پژوهشگاه حوزه و دانشگاه
۳۶	۰	۳۶	پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
۳۳	۰	۳۳	موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی
۳۰	۰	۳۰	ستاد اقامه نماز
۲۷	۰	۲۷	دانشگاه اهل بیت
۲۴	۰	۲۴	دانشگاه شهید مطهری
۲۴	۴	۲۰	دانشگاه معارف اسلامی (زیر نظر نهاد رهبری در دانشگاه‌ها)
۲۲	۰	۲۲	مرکز الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت
۱۹	۰	۱۹	سازمان حج و زیارت
۱۴	۰	۱۴	پژوهشگاه فرهنگ و معارف اسلامی (زیر نظر نهاد رهبری در دانشگاه‌ها)

بودجه نهادهای مذهبی از محل اعتبارات یارانه‌های لایحه بودجه ۱۴۰۱

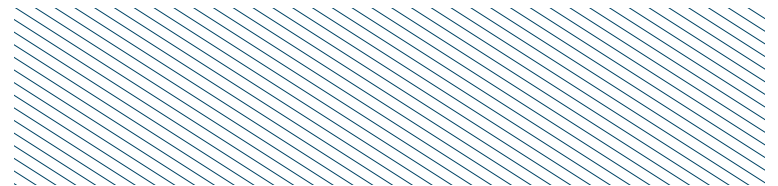
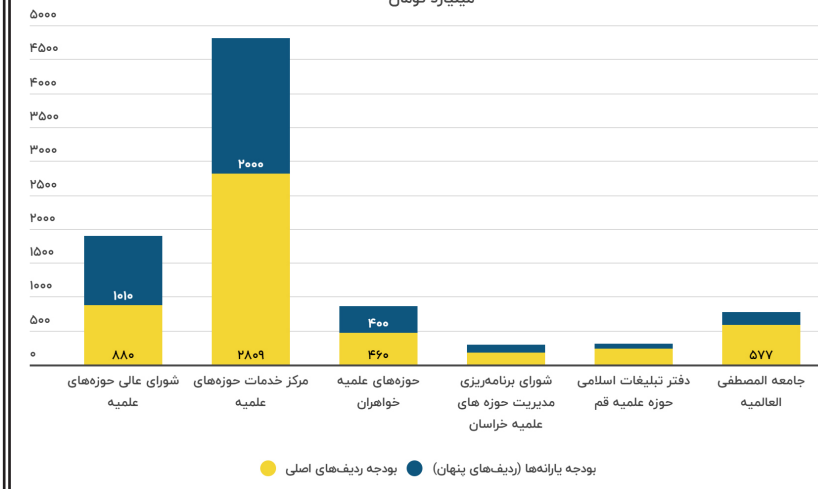
میلیارد تومان

مبلغ (میلیارد تومان)	بودجه یارانه‌ای فعالیت‌های فرهنگی
۲۰۰۰	مرکز خدمات حوزه‌های علمیه (معیشت و بیمه طلاب)
۱۰۱۰	شورای عالی حوزه‌های علمیه
۴۰۰	حوزه‌های علمیه خواهران
۲۰۰	سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی
۲۰۰	جامعه المصطفی
۱۵۰	کارگروه ملی زیارت
۱۳۰	سازمان تبلیغات اسلامی
۱۲۰	شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی
۱۲۰	حوزه‌های علمیه خراسان
۷۰	موسسه آموزشی - پژوهشی امام خمینی
۷۰	دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم
۶۰	نهاد رهبری در دانشگاه‌ها
۴۰	دانشگاه اهل بیت
۳۰	نهاد رهبری در دانشگاه‌ها - کمک به ستاد عتبات عالیات دانشگاهیان
۳۰	مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی
۳۰	ستاد احیا امر به معروف
۲۵	مرکز رسیدگی به امور مساجد خراسان رضوی، شمالی و جنوبی
۲۰	شبکه جهانی ثقلین
۲۰	سازمان حج و زیارت
۲۰	دانشگاه مذاهب اسلامی
۲۰	آستان عبدالعظیم - دارالحدیث
۱۵	مسجد جمکران
۱۵	مرکز رسیدگی به امور مساجد اصفهان
۱۵	مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی
۱۰	نماینده ولی فقیه در حج و زیارت
۱۰	موسسه آموزشی - پژوهشی امام خمینی - طرح ولایت
۱۰	مجمع جهانی اهل بیت
۱۰	دانشگاه معارف قم
۱۰	حوزه اهل سنت

مجموع اعتبارات ردیف‌های اصلی و یارانه برخی نهادهای دینی

در لایحه بودجه ۱۴۰۱

میلیارد تومان

نهادهای مذهبی از بودجه یارانه‌ها هم سهم قابل توجهی دارند. به عنوان نمونه مرکز خدمات حوزه‌های علمیه علاوه بر ۲۸۰۰ میلیارد تومان (بیش از ۱۰۰ میلیون دلار بر اساس نرخ دلار در زمان تصویب لایحه بودجه) بودجه‌ای که از ردیف‌های اصلی می‌گیرد از محل اعتبارات یارانه‌ها نیز ۲ هزار میلیارد تومان دیگر دریافت می‌کند. یا شورای عالی حوزه‌های علمیه علاوه بر ۸۸۰ میلیارد تومان بودجه اصلی، بیش از هزار میلیارد تومان از اعتبارات یارانه‌ها را از آن خود می‌کند.

در جدول زیر فهرست برخی نهادهای مذهبی که از اعتبارات تبصره ۱۴ لایحه بودجه سال ۱۴۰۱ یا همان منابع بودجه هدفمندی یارانه‌های استفاده می‌کنند به همراه مبلغ بودجه پیش‌بینی شده ذکر شده است.

از محل اعتبارات عمرانی

استان‌ها نیز در مجموع

۳۴۴ میلیارد تومان بودجه

تحت عنوان «برنامه ارتقای

فعالیت‌های فرهنگی-دینی

مساجد» پیش بینی شده که

بیش از ۱۳۰ میلیارد تومان آن

به حمایت از حوزه‌های علمیه

اختصاص پیدا کرده است.

علاوه بر در سایر نهادها و دستگاه‌ها اجرایی نیز، روحانیون تحت عناوین مختلف به استخدام می‌شوند. از نمایندگی‌های ولی فقیه در ادارات گرفته تا امامان جماعت مشاوران امور دینی.

در اوایل خرداد ۱۴۰۱ تفاهم‌نامه‌ای میان ستاد اجرایی فرمان امام و مرکز خدمات حوزه‌های علمیه امضا شد. رئیس مرکز خدمات حوزه علمیه در مراسم امضای این تفاهم‌نامه گفت:

«تاکنون تفاهم‌نامه‌های مشترکی با ستاد اجرایی فرمان امام در زمینه توانمندسازی معیشتی طلاب، مسکن و احداث خانه عالم و موارد دیگری نیز داشته‌ایم که بابت حمایت‌های همیشگی این ستاد متشکر و قدردانیم.»

یا به عنوان نمونه می‌توان به ساخت واحدهای مسکونی ویژه طلاب از سوی بنیاد مستضعفان و بنیاد مسکن اشاره کرد که اخبار آن به طور جسته و گریخته در رسانه‌ها منتشر می‌شد.

اوقاف و امامزاده‌های درآمدزا

یکی از منابع سنتی حوزه‌های علمیه از گذشته تا امروز درآمد اوقاف است. از ابتدای تشکیل مدارس مذهبی در ایران یکی از مهم‌ترین منابع حوزه‌های علمیه و روحانیون درآمد حاصل از

ارتقای فعالیت‌های فرهنگی-دینی مساجد» پیش بینی شده که بیش از ۱۳۰ میلیارد تومان آن به حمایت از حوزه‌های علمیه اختصاص پیدا کرده است.

علاوه بر این در قوانین بودجه سالانه، نهادهای بودجه‌گیری وجود دارند که در ساختار اداری آنها روحانیون نقش و حضور قاطع دارند. به عنوان مثال می‌توان به نهادهایی مانند مجلس خبرگان رهبری و شورای نگهبان اشاره کرد که سالانه صدها میلیارد تومان از بودجه عمومی پول می‌گیرند. اعتبارات پیشنهادی شورای نگهبان در لایحه بودجه ۱۴۰۱ حدود ۲۸۰ میلیارد تومان و مجلس خبرگان حدود ۱۰ میلیارد تومان است. به جز این نهادهای دیگری مانند قوه قضاییه هم وجود دارند که بخش بزرگی از کارکنان آن را روحانیون تشکیل می‌دهند.

فراتر از این موارد نهادهای دولتی هر ساله مبالغی را برای استخدام طلاب و روحانیون در ادارات دولتی هزینه می‌کنند. گفته می‌شود بر اساس مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی «۱۰ درصد از کل استخدام‌ها در آموزش و پرورش باید از میان طلبه‌ها باشد». این در حالی است که اعتبارات پرداخت حقوق معلمان و کارکنان آموزش و پرورش در سال ۱۴۰۱ بالغ بر ۱۰۰ هزار میلیارد تومان است.

کارمندان عمامه‌به‌سر

شواهد و قرائین زیادی وجود دارند که نشان می‌دهد علاوه بر ردیف‌های بودجه سالانه، منابع دیگری هم از سوی دولت و هم از سوی نهادهای حاکمیتی در اختیار نهادهای دینی و حوزه‌های علمیه قرار می‌گیرد.

بخشی از بودجه در اختیار نهادها و سازمان‌ها برای کمک به حوزه‌های علمیه و نهادهای دینی و استخدام روحانیون اختصاص دارد.

به عنوان مثال بخشی از بودجه استانی کشور دوباره به نهادهای دینی اختصاص پیدا می‌کند. اطلاعات موجود در پیوست استانی لایحه بودجه ۱۴۰۰ نشان می‌دهد سازمان اوقاف و سازمان تبلیغات اسلامی علاوه بر بودجه ملی، از محل اعتبارات استانی نیز بودجه جاری دریافت می‌کنند. از این محل در سال ۱۴۰۰ برای ادارات کل اوقاف استان‌ها مبلغ ۲۶۱ میلیارد تومان و برای ادارات کل تبلیغات اسلامی استان‌ها مبلغ ۳۱۹ میلیارد تومان بودجه جاری در نظر گرفته شده است.

از محل اعتبارات عمرانی استان‌ها نیز در مجموع ۳۴۴ میلیارد تومان بودجه تحت عنوان «برنامه

سال‌ها است بحث جنگل خواری
و انحصار چوب شمال ایران
توسط نورمفیدی و فرزندان
او نقل محافل است، اما خود
او می‌گوید اجازه بهره‌برداری
انحصاری از جنگل‌ها را از آیت‌الله
خمینی گرفته تا عواید آن را
صرف حوزه علمیه کند

سه آیت‌الله کاظم نورمفیدی؛ امام جمعه جنگل خوار

کاظم نورمفیدی، نماینده آیت‌الله خامنه‌ای در استان گلستان، امام جمعه گرگان و عضو مجلس خبرگان است. سال‌ها است بحث جنگل‌خواری و انحصار چوب شمال ایران توسط نورمفیدی و فرزندان او نقل محافل است، اما خود او می‌گوید اجازه بهره‌برداری انحصاری از جنگل‌ها را از آیت‌الله خمینی گرفته تا عواید آن را صرف حوزه علمیه کند:

«شخصاً نزد امام راحل رفته و از ایشان اجازه گرفتیم مسئولیت این کار را در گلستان برعهده گرفته و علاوه بر انجام تعهدات نسبت به دولت عواید آن را صرف ساخت حوزه علمیه کنیم و ایشان نیز با استقبال از این امر با آن موافقت

و سازمان‌یافته‌ترین تشکیلات اقتصادی مذهبی در ایران است که بر پایه موقوفات بنا شده و توسعه پیدا کرده است.

معاون فرهنگی اجتماعی سازمان اوقاف در سال ۱۳۹۶ در مصاحبه‌ای گفته بود ۲۷۰۰ موقوفه کشور متعلق به حوزه‌های علمیه است. البته او مدعی شده بود این تنها دو درصد موقوفات کل کشور است که اکثر آنها درآمدی ندارند.

در یک مصاحبه دیگر که در سال ۱۳۹۹ با مدیر دفتر امور موقوفات و منابع پایدار حوزه انجام شده درآمد موقوفات حوزه‌های علمیه در نیمه نخست سال ۱۳۹۷ حدود ۱۱ میلیارد تومان اعلام شده که عین این مبلغ در اختیار حوزه‌های علمیه استان‌ها قرار گرفته است.

در لایحه بودجه سال ۱۴۰۱ مبلغ ۶۹۸ میلیارد تومان بودجه برای سازمان اوقاف در نظر گرفته شده است.

موقوفات بوده است. علاوه بر ساختمان‌ها و تجهیزاتی که تحت عنوان موقوفه در اختیار مدارس دینی قرار داشت، از محل درآمد سایر موقوفات نیز مقرری‌های برای علمای دینی و طلاب و روحانیون در نظر گرفته می‌شد.

به عنوان مثال در وقف‌نامه مدرسه صالحیه در دوران صفوی بودجه‌ای برای مدرسان، طلبه‌ها به این شرح در نظر گرفته شده است:

«آنچه بماند، هر ماه مبلغ پنج هزار دینار، که سالی شش تومان باشد، وظیفه مدرس به او رساند. و هر ساله مبلغ سی تومان و دو هزار و چهارصد دینار، وظیفه هفده ملا... پنج نفر، هر ساله مبلغ ده تومان... و هر ساله مبلغ شش هزار دینار تبریزی وظیفه مؤذن... و به جهت اطعام طلبه در ماه رمضان، مقدار یکصد من برنج سفید و بیست من روغن... پنجاه من گوشت به وزن تبریزی معین نموده...»

در دوران معاصر آستان قدس رضوی بزرگ‌ترین

ناصر مکارم شیرازی؛ سهام قند و شکر

ناصر مکارم شیرازی، یکی از مراجع تقلید است که در افواه عمومی حرف و حدیث‌های فراوانی درباره فعالیت‌های اقتصادی او و خانواده‌اش مطرح می‌شود، تا آنجا که به او لقب «سلطان شکر» داده شده است.

او البته همه حرف‌هایی را که درباره فعالیت‌های اقتصادی او زده می‌شود رد می‌کند، اما صحبت فعالیت‌های اقتصادی او به وزارت خارجه آمریکا هم کشیده شده است. سال ۱۳۹۷، مایک پمپئو، وزیر وقت خارجه آمریکا در یک سخنرانی گفته بود: «مکارم شیرازی به دلیل تجارت نامشروع شکر، توانسته ۱۰۰ میلیون دلار سود کند و به سلطان شکر در ایران مشهور شده است.»

دفتر مکارم شیرازی در واکنش به اظهارات پمپئو تکذیبیه‌ای به این مضمون صادر کرد که «نه یک سهم از کارخانه‌ای در اختیار آیت‌الله العظمی مکارم شیرازی می‌باشد و نه یک گرم شکر». اما در همین جوابیه عبارتی وجود دارد که ثابت می‌کند مکارم شیرازی دست کم در دوره‌ای در مدیریت کارخانه‌ای مشارکت داشته که سهام آن متعلق به حوزه علمیه بوده است:

«در مورد تصاویر منتشر شده نیز مسئله این است که بیش از بیست سال قبل جمعی از خیرین سهامی از آن کارخانه [قند دزفول] را برای حوزه علمیه خریداری کردند. بعد از مدت کوتاهی که دیدند نمی‌توانند مشکلات را حل کنند، آن را به دیگران واگذار کردند و وجه آن، برای ساختن مسجد، مدرسه و خانه عالم در مناطق محروم مصرف شد و معظم‌له یک ریال از آن را در اختیار نداشته و ندارند و این مسئله در همان زمان (بیش از بیست سال قبل) خاتمه یافته است.» بخش آخر این توضیح یعنی ۲۰ سال قبل قطعا صحت ندارد. بخشی از سهام کارخانه قند دزفول است دست‌کم تا اواسط دهه ۱۳۸۰ در اختیار مدرسه دینی امیرالمومنین حوزه علمیه قم بوده که ریاست آن برعهده ناصر مکارم شیرازی است. مدیرعامل این کارخانه در سال ۸۴ در مصاحبه‌ای به این موضوع اشاره کرده بود.

در میان آرای دیوان عدالت اداری در تاریخ ۱۳۷۸ صحبت از سهامداری ۹۱ درصد مدرسه دینی

روحانیون سرشناس، مربوط به خانواده عبدالکریم موسوی اردبیلی، یکی از چهره‌های مشهور و موثر جمهوری اسلامی در دهه ۱۳۶۰ است.

موسوی اردبیلی بعد از دهه ۱۳۶۰ عمدتاً به عنوان یک چهره مذهبی در قم مشغول فعالیت بود، اما در همین زمان، خیریه مکتب امیرالمومنین زیر نظر او و فرزندانش، مشغول فعالیت‌های اقتصادی گسترده در ایران بوده است.

در سال ۱۳۹۸ بعد از انتشار فهرست ارزبگیران دولتی نام این خیریه سر زبان‌ها افتاد. در این فهرست گفته شده بود که این خیریه ۹ میلیون دلار ارز ۴۲۰۰ تومانی دریافت کرده است.

در توضیحات بعدی که از سوی روابط عمومی خیریه و بانک مرکزی منتشر شد گفته شد این ارز دولتی نه برای واردات بلکه برای تسویه تسهیلات ارزی بوده است. ظاهراً «این موسسه طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۸۶ نسبت به دریافت تسهیلاتی از محل حساب ذخیره ارزی اقدام کرده است.» میرسعید، فرزند عبدالکریم موسوی اردبیلی نیز در یک مصاحبه اعلام کرد «موسسه خیریه مکتب امیرالمومنین نزدیک ۱۰ سال است که نه کارت بازرگانی، نه مجوز واردات و نه اجازه ثبت سفارش دارد. بنابراین اصلاً نمی‌تواند ارز برای واردات بگیرد.» صرف نظر از اینکه واقعیت ماجرای دلارهای ۴۲۰۰ تومانی چه بوده، با فرض صحت ادعاهای مطرح شده این سوال مطرح است که برای چه کاری از حساب ذخیره ارزی به این خیریه وام داده شده است؟ چرا خیریه مکتب امیرالمومنین تحت مدیریت عبدالکریم موسوی اردبیلی، دست کم تا ۱۰ سال پیش کارت بازرگانی نداشته است؟ در سایت رسمی خیریه مکتب امیرالمومنین نوشته شده این خیریه پیش از انقلاب و در سال ۱۳۴۹ با مجوز وزارت کشور زمان شاه توسط عبدالکریم موسوی اردبیلی تاسیس شده است. در شرح فعالیت‌های خیریه بدون اشاره به اعداد و ارقام مشخص به طور کلی به تاسیس چند مسجد و مراکز مذهبی در تهران و قم اشاره و ادعا شده این موسسه به حوزه‌های علمیه و طلاب کمک‌های مادی و معنوی کرده است.

کردند... در طی این سال‌ها از عواید این کار حتی یک ریال هم به جیب بنده و منسوبین به بنده نرفته است. با بخشی از عواید این طرح علاوه بر حوزه علمیه برادران و خواهران و امور فرهنگی چندین مدرسه در سراسر استان ساختیم و به مردم واگذار کردیم.» با این همه گزارش‌های زیادی درباره فساد و تخلفات گسترده نورمفیدی در شمال ایران منتشر شده است. در جریان افشاگری‌های عباس پاییزدار از نورمفیدی به عنوان چهره اصلی «فساد جنگل‌خواری» نام برده شد. او و فرزندانش حتی از سوی جریان‌های عدالت‌خواه داخل ایران نیز متهم به فساد شده‌اند.

ویکی فساد، پروفایل سید کاظم نورمفیدی

نام مصطفی نورمفیدی فرزند امام جمعه گرگان به عنوان نایب رئیس و رئیس هیئت مدیره در شرکت‌های صنایع کیمیا روکش گرگان و بنیاد نور گرگان دیده می‌شود. او همچنین عضو هیئت مدیره شرکت خدماتی شایان راه گلستان و عضو کارخانجات خوراک دام و طیور گرگان و دشت، شرکت خته فشرده ممتاز گلستان و شرکت فرهنگی میرداماد گرگان است.

با این حال پس از انتشار گزارش‌هایی درباره فعالیت‌های اقتصادی‌اش او اعلان کرد که هیچ‌گاه فعالیت اقتصادی شخصی نداشته، سهام‌دار هیچ شرکتی نبوده و صرفاً نماینده برخی موسسات دینی، فرهنگی و خیریه در این شرکت‌هاست و نقش سیاست‌گذاری و نظارتی دارد.

عبدالکریم موسوی اردبیلی؛ یکی از ارزبگیران دولتی یکی نمونه دیگر از فعالیت اقتصادی بیت

عبدالکریم موسوی اردبیلی؛

یکی از ارزبگیران دولتی

یکی نمونه دیگر از فعالیت

اقتصادی بیت روحانیون

سرشناس، مربوط به خانواده

عبدالکریم موسوی اردبیلی،

یکی از چهره‌های مشهور و موثر

جمهوری اسلامی در دهه ۱۳۶۰

است

سال ۱۳۹۷، مایک پمپئو،

وزیر وقت خارجه آمریکا در

یک سخنرانی گفته بود:

«مکارم شیرازی به دلیل تجارت

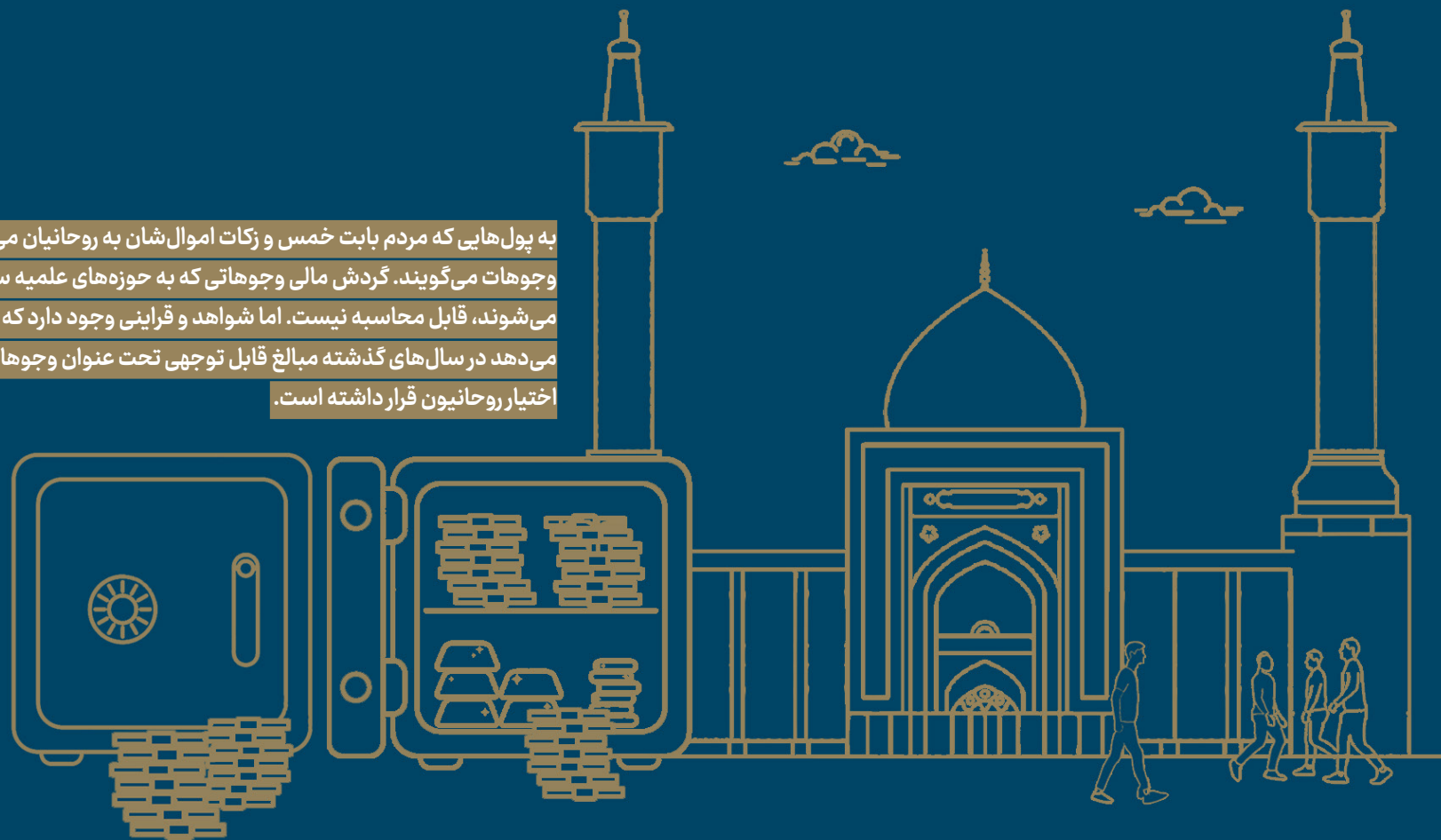
نامشروع شکر، توانسته ۱۰۰

میلیون دلار سود کند و به

سلطان شکر در ایران مشهور

شده است.»

به پول‌هایی که مردم بابت خمس و زکات اموال‌شان به روحانیان می‌پردازند وجوهات می‌گویند. گردش مالی وجوهاتی که به حوزه‌های علمیه سرازیر می‌شوند، قابل محاسبه نیست. اما شواهد و قراینی وجود دارد که نشان می‌دهد در سال‌های گذشته مبالغ قابل توجهی تحت عنوان وجوهات در اختیار روحانیون قرار داشته است.

مجله افق حوزه:

هیات‌های امنای پشتمانه‌های

مالی حوزه‌اند. در میان افراد

امین، افراد صاحب فکر و

صاحب مال باید شناسایی

شوند و از ظرفیت آن‌ها استفاده

شود. از ۱۵۰۰ میلیارد تومان

سرمایه‌گذاری در پروژه‌های

مدارس علمیه خواهران،

یک‌پانزدهم آن از سوی دولت

تامین شده است

ارزش وجوهات جاری یک امام جماعت در شهر تهران ۲۲۰ میلیون بوده است. اگر فرض کنیم فقط ۱۰۰ امام جماعت در این سطح در کل کشور وجود داشته باشند، به این نتیجه می‌رسیم ارزش جاری وجوهات در سال ۱۳۹۳ چیزی حدود ۲۲ میلیارد تومان بوده است که ارزش آن با احتساب تورم قیمت دلار چیزی در حدود ۲۲۰ میلیارد تومان است. برای اینکه بتوانیم درکی از ابعاد مالی این کمک‌ها پیدا کنیم، کافی است به اظهارات مدیر حوزه‌های علمیه خواهران اشاره کنیم که در شماره ۳۵۴ مجله افق حوزه، در ۲۵ فروردین ۱۳۹۳ منتشر شده است.

«هیات‌های امنای پشتمانه‌های مالی حوزه‌اند. در میان افراد امین، افراد صاحب فکر و صاحب مال باید شناسایی شوند و از ظرفیت آن‌ها استفاده شود. از ۱۵۰۰ میلیارد تومان سرمایه‌گذاری در پروژه‌های مدارس علمیه خواهران، یک‌پانزدهم آن از سوی دولت تامین شده است.»

صحبت از کمک ۱۴۰۰ میلیارد تومانی «افراد صاحب مال» برای ساخت مدارس علمیه خواهران در سال ۱۳۹۲ است. ۱۴۰۰ میلیارد تومان در آن زمان حدود ۴۵۰ میلیون دلار ارزش داشت.

برای کارهای فرهنگی و شهریه طلاب و اساتید حوزه‌های علمیه سراسر کشور هزینه می‌کنم.» دو میلیارد تومان سال ۱۳۹۲ ارزشی در حدود ۶۳۰ هزار دلار داشت، به عبارتی ارزش وجوهات در اختیار این مرجع تقلید در سال به بیش از ۵/۷ میلیون دلار می‌رسید. اما به جز مراجع تقلید، روحانیون کمتر شناخته شده نیز در کار جمع‌آوری و نگهداری و توزیع وجوهات مداخله دارند. در مرداد ۱۳۹۳ خیرگزاری رسا وابسته به حوزه علمیه، خبر حمله سارقان مسلح به آیت‌الله طاهری شیرازی امام جماعت مسجد حجت بن الحسن خیابان سهروردی را منتشر کرد و نوشت که سارقان مسلح در دو نوبت به خانه او هجوم برده و یک بار «۲۰ میلیون تومان وجه نقد از وجوهات و حدود ۲۰ میلیون تومان دیگر نیز چک مربوط به پول‌های اوقاف و خیریه» و بار دیگر «۷۰ میلیون تومان پول نقد از وجوهات» را سرقت می‌کنند. به عبارتی در دو نوبت چیزی حدود ۱۱۰ میلیون تومان پول وجوهات از دفتر یک امام جماعت در تهران دزدیده می‌شود.

اگر فرض کنیم در زمان دزدی، وجوهات به صورت چک و حواله واریزی در اختیار این روحانی بوده باشد، باید بپذیریم که در میانه سال ۱۳۹۳،

امام امیرالمومنین در کارخانه قند دزفول است، مدرسه‌ای که زیر نظر ناصر مکارم شیرازی اداره می‌شود. نکته جالب توجه اینکه موضوع این پرونده نیز معافیت مالی سهامداران این کارخانه به دلیل ارتباط با حوزه علمیه قم است.

گاو صندوق‌های آیت‌الله‌ها

به پول‌هایی که مردم بابت خمس و زکات اموال‌شان به روحانیان می‌پردازند وجوهات می‌گویند. گردش مالی وجوهاتی که به حوزه‌های علمیه سرازیر می‌شوند، قابل محاسبه نیست. اما شواهد و قراینی وجود دارد که نشان می‌دهد در سال‌های گذشته مبالغ قابل توجهی تحت عنوان وجوهات در اختیار روحانیون قرار داشته است.

ناصر مکارم شیرازی، مرجع تقلید و یکی از روحانیون سرشناس حوزه علمیه قم، در سال ۱۳۹۲ در یک مصاحبه گفته بود:

«الان هم زندگی شخصی من از حق التالیف کتاب‌هایم اداره می‌شوند، نه از بیت‌المال با این که هر ماه بیش از دو میلیارد تومان وجوه بیت‌المال نزد من جمع می‌شود همه را

بود: «۹۰ هزار طلبه در کشور وجود دارند»

طلبه‌ها چقدر شهریه می‌گیرند؟

مشاور وزیر کشور سال ۱۳۹۷ گفته بود: «کل طلبه‌ها به بیش از ۹۰ هزار نفر می‌رسد که ۱۰ هزار نفر آنها سطح سه و چهار هستند والله کل شهریه طلبه سطح سه و چهار یک میلیون تومان است و مابقی طلبه‌ها از ۷۰۰ هزار تومان به پایین است.»

اگر این اعداد را معیار قرار دهیم جمع کل شهریه طلاب در سال ۱۳۹۷ به حدود ۶۶ میلیارد تومان در ماه و حدود ۷۹۲ میلیارد تومان در سال می‌رسد. ارزش تورمی شهریه طلاب در اردیبهشت ۱۴۰۱ بالغ بر ۲۵۰۰ میلیارد تومان است.

محمد محمدی‌گلپایگانی، رئیس دفتر علی خامنه‌ای در سال ۱۳۹۲ گفته بود: «هر ماه رهبر معظم انقلاب ۱۸ میلیارد تومان برای شهریه طلاب اختصاص می‌دهند که تمامی آن از وجوهات تامین شده و یک ریال آن حکومتی نیست.» همین شخص، یعنی محمدی‌گلپایگانی در یک مصاحبه دیگر در اوایل سال ۱۳۹۸ گفته بود: «خرج کثیری از ۸۰ هزار طلبه در ایران بر عهده رهبر جمهوری اسلامی است که حداکثر دریافتی یک طلبه معین درس خارج خوان چیزی در حدود ۷۰۰ هزار تومان است که با این گرانی‌ها می‌سازند و می‌سوزند و دم نمی‌زنند.»

اما اعداد و ارقام دیگری هم درباره میزان شهریه طلاب گفته شده است.

به عنوان مثال خبرگزاری بین‌المللی قرآن در زمستان ۱۳۹۷ جدولی

یکی از اصلی‌ترین مخارج نهاد مذهب در ایران، شهریه طلاب یا کمک‌هزینه‌های معیشتی است که در اختیار روحانیون قرار می‌گیرد. شهریه مبلغی است که به طلبه‌ها پرداخت می‌شود و با مبالغی که تحت عنوان حق‌الزحمه یا حق‌التبلیغ به مبلغان و امامان جماعت پرداخت می‌شود متفاوت است.

خرج و برج دین کجاست؟

به همان نسبت که اطلاعات دقیق و موثق از منابع مالی حوزه‌های علمیه و نهادهای مذهبی در دست نیست، سند یا گزارشی از مخارج و هزینه‌های آنها وجود ندارد. حتی آمار و اطلاعات پایه‌ای نظیر جمعیت طلاب و روحانیون، تعداد مدارس دینی، سازمان‌های اداری و... وابسته به نهادهای دینی در دسترس قرار ندارند، اما می‌توان با کنار هم قرار دادن شواهد و قرائین و اطلاعات پراکنده، تصویر و شمایی کلی از آنچه در حوزه‌های علمیه و مدارس دینی می‌گذرد ترسیم کرد.

شهریه طلاب

یکی از اصلی‌ترین مخارج نهاد مذهب در ایران، شهریه طلاب یا کمک‌هزینه‌های معیشتی است که در اختیار روحانیون قرار می‌گیرد.

شهریه مبلغی است که به طلبه‌ها پرداخت می‌شود و با مبالغی که تحت عنوان حق‌الزحمه یا حق‌التبلیغ به مبلغان و امامان جماعت پرداخت می‌شود متفاوت است. با اینکه در بودجه‌های سالانه مبالغی تحت عنوان حمایت از معیشت طلاب تعیین می‌شود، اما ادعا می‌شود از بودجه

عمومی هیچ شهریه‌ای به طلبه‌ها پرداخت نمی‌شود. در گزارشی که مرکز پژوهش‌های مجلس در دی ماه ۱۴۰۰ درباره «بودجه نهادهای دینی - تبلیغی و فرهنگی» منتشر کرده نوشته شده: «هیچ کدام از اعتبارات دولتی [حوزه‌های علمیه] که رقمی در حدود پنج هزار میلیارد تومان است، برای معیشت طلاب و اساتید حوزه‌های علمیه مصرف نمی‌شود، زیرا اداره حوزه‌های علمیه به طور سنتی از سوی مراجع تقلید از طرق گوناگونی مانند وجوهات شرعی و کمک‌های مردمی تأمین می‌شود.» البته بودجه حوزه‌های علمیه با احتساب بودجه بارانه‌ها و همین‌طور بودجه استانی بیش از پنج هزار میلیارد تومان گفته شده در این گزارش است، اما سوال مهم اینجا است که اگر این بودجه چند هزار میلیاردی صرف شهریه طلاب نمی‌شود برای چه کاری هزینه می‌شود؟

جمعیت طلبه‌ها چقدر است؟

به گفته علیرضا اعرافی، مدیر حوزه‌های علمیه کشور، بیش از ۱۰۰ هزار طلبه در حوزه‌های علمیه سراسر کشور مشغول تحصیل هستند. معاون وزیر کشور در امور روحانیون، در سال ۱۳۹۷ گفته

ترویجی»، «برنامه پژوهش‌های دینی» و «برنامه آموزش‌های دینی». اگر فرض را بر صحت این برنامه‌ها بگذاریم به این نتیجه می‌رسیم که چیزی حدود ۱۹۰۰ میلیارد تومان بودجه برای برنامه‌ریزی آموزشی و پژوهشی حوزه‌های علمیه صرف می‌شود. نکته جالب توجه اینکه از این بودجه هیچ مبلغی به عنوان «حقوق و دستمزد» در نظر گرفته نشده و همه تحت عنوان «سایر هزینه‌ها»ی جاری تعریف شده‌اند.

حوزه علمیه خواهران حدود ۸۶۰ میلیارد تومان بودجه دارد که حدود ۷۰ درصد آن برای پروژه‌های «پژوهش‌های دینی» و مابقی برای «ساماندهی و حمایت از فعالیت‌های فرهنگی و ترویجی» در نظر گرفته شده است. از این جهت برنامه‌های حوزه‌های علمیه خواهران شباهت زیادی به برنامه شورای عالی حوزه‌های علمیه کشور دارد. دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم با بودجه ۳۰۰ میلیارد تومانی عملکردی شبیه شورای عالی حوزه‌های علمیه کشور دارد با جز یک ردیف اضافی که به عنوان «تولید محتوای فرهنگی و هنری در فضای مجازی» به این دفتر پرداخت

در لایحه سال ۱۴۰۱، با احتساب ردیف اصلی و بودجه یارانه‌ها نزدیک ۹ هزار میلیارد تومان است. این ۹ هزار میلیارد تومان منهای شهریه طلاب، صرف چه اموری می‌شود؟ جواب قطعی این سوال معلوم نیست، اما در لایحه بودجه عملکردهایی برای این ردیف‌ها در نظر گرفته شده است، خط و خطوطی که نشان می‌دهد دست کم روی کاغذ این پول برای چه کارهایی به حوزه‌ها پرداخت می‌شود.

مرکز خدمات حوزه‌های علمیه بنا بر پیوست تکمیلی لایحه بودجه ۱۴۰۱ وظیفه «توسعه خدمات بیمه‌ای» و «توسعه خدمات حمایتی» را برعهده دارد. اگر فرض را بر صحت این عملکرد بگذاریم می‌توانیم بپذیریم بودجه مرکز خدمات در واقع صرف پرداخت حق بیمه و کمک به معیشت طلاب و اعطای وام و تسهیلات به آنها می‌شود.

بعد از مرکز خدمات بیشترین بودجه به شورای عالی حوزه‌های علمیه قرار می‌گیرد که در شرح عملکرد این شورا سه برنامه تعریف شده است: «ساماندهی و حمایت از فعالیت‌های فرهنگی و

از شهریه مراجع را بر اساس سطح تحصیلی طلاب منتشر کرد که چیزی بین ۱۰ تا ۵۶۰ هزار تومان است. معلوم نیست آیا اعداد و ارقام این جدول‌ها با هم جمع می‌شوند یا نه، اما آنچه مسلم است جدول‌هایی که در این خبر منتشر شده با اظهارات پیشین مشاور وزیر کشور در امور روحانیت و همین‌طور رییس‌دفتر رهبر جمهوری اسلامی در تناقض است.

اگرچه نمی‌توان عدد دقیقی از میزان شهریه پرداختی به طلاب به دست آورد، اما اگر ارزش این اعداد را به قیمت روز محاسبه کنیم می‌بینیم که خرج سالانه شهریه طلاب در حال حاضر چیزی بین ۱۵۰۰ تا ۲۵۰۰ میلیارد تومان در سال است. پولی که مقام‌های روحانی و سیاسی در جمهوری اسلامی بارها با قسم جلاله گفته‌اند صرفاً از محل وجوهات شرعی جمع‌آوری و پرداخت می‌شود.

بودجه چند هزار میلیارد تومانی کجا خرج می‌شود؟

جمع بودجه شش ردیف مرتبط با حوزه‌های علمیه

چیزی حدود ۱۹۰۰ میلیارد تومان بودجه برای برنامه‌ریزی آموزشی و پژوهشی حوزه‌های علمیه صرف می‌شود. نکته جالب توجه اینکه از این بودجه هیچ مبلغی به عنوان «حقوق و دستمزد» در نظر گرفته نشده و همه تحت عنوان «سایر هزینه‌ها»ی جاری تعریف شده‌اند

ساختار اداری حوزه‌های

علمیه و نهادهای

تبلیغاتی در ایران را

می‌توان به هرمی تشبیه

کرد که نقطه راس آن به

رهبر جمهوری اسلامی

می‌رسد. تکلیف نهادهایی

مانند سازمان تبلیغات

اسلامی، سازمان اوقاف،

نهادهای نمایندگی

ولی فقیه روشن است.

روسای این نهادها به

طور مستقیم توسط

رهبر منصوب می‌شوند

و تنها مرجع گزارش‌دهی

و پاسخگویی آنها دفتر

رهبری است.

می‌شود. این البته تنها ردیف بودجه برای فعالیت روحانیون و طرفداران جمهوری اسلامی در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی نیست، به طور مشخص در بودجه سال ۱۴۰۱ صدها میلیارد تومان برای تولید محتوای مجازی در نظر گرفته شده که نحوه هزینه‌کرد آن دقیقاً مشخص نیست.

شورای برنامه ریزی مدیریت حوزه های علمیه خراسان بودجه‌ای ۲۸۸ میلیارد تومانی دارد. حتی اگر وجود یک ردیف اختصاصی دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم منطقی باشد، باز هم معلوم نیست چرا حوزه علمیه مشهد باید هم در ردیف‌های اصلی و هم در بودجه یارانه‌ها ردیف بودجه اختصاصی داشته باشد.

به نظر می‌رسد فلسفه وجودی این ردیف بودجه، حضور احمد علم‌الهدی امام‌جمعه بانفوذ مشهد باشد که در سال‌های گذشته فعالیت‌های او در مسایل سیاسی، اجتماعی و فرهنگی به نوعی تلاش برای «خودمختاری» تفسیر و تعبیر شده است. مجموع بودجه حوزه علمیه مشهد حدود یک ششم کل بودجه شورای عالی حوزه‌های علمیه سراسر کشور است که علی‌القاعده باید جوابگوی هزینه‌های تمام حوزه‌های علمیه ۳۱ استان کشور باشد. این تازه در حالی است که حوزه علمیه مشهد به دلیل امکان استفاده از موقوفات و منابع آستان قدس، در عمل دسترسی به منابع مالی به مراتب بیشتری به نسبت سایر حوزه‌های علمیه دارد.

جامعه المصطفی العالمیه به طور تخصصی وظیفه آموزش طلاب خارجی را برعهده دارد. در لایحه بودجه سال ۱۴۰۱ در مجموع ۷۷ میلیارد تومان بودجه از محل ردیف‌های اصلی و اعتبارات یارانه‌ها باری این نهاد در نظر گرفته شده است که طبق برنامه همه آن صرف امور آموزشی و پژوهشی شود. مشخص نیست آیا از بودجه مبلغی به طلاب خارجی پرداخت می‌شود یا نه، اما آنچه مشخص است بخشی از این بودجه به صورت دلاری خرج مخارج و هزینه‌های خارجی جامعه‌المصطفی می‌شود. پایگاه داده‌های باز ایران دو سال پیش در گزارشی محاسبه کرده بود که مجموع بودجه این نهاد در فاصله سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۹ معادل متوسط هزینه ۴۶ هزار خانوار ایرانی در سال ۱۳۹۹ بوده است.

اما نهادهایی مانند حوزه‌های علمیه هم که به طور سنتی به شکل متکثر اداره می‌شدند، در حال حاضر به طور کامل زیر نظر شخص رهبر جمهوری اسلامی ایران اداره می‌شوند. تا پیش از انقلاب اسلامی، نحوه اداره حوزه‌های علمیه، چه حوزه‌های مرجع مانند قم و نجف و چه مدارس علمیه شهرستان‌ها به شکل مجمع‌الجزایر اداره می‌شدند. هر مرجعی که مقلدان و شاگردان بیشتری داشت، جزیره‌اش بزرگ‌تر با دایره نفوذش گسترده‌تر بود. اما بعد از انقلاب این

چه کسی نوک هرم حوزه نشسته است؟

ساختار اداری حوزه‌های علمیه و نهادهای تبلیغاتی در ایران را می‌توان به هرمی تشبیه کرد که نقطه راس آن به رهبر جمهوری اسلامی می‌رسد. تکلیف نهادهایی مانند سازمان تبلیغات اسلامی، سازمان اوقاف، نهادهای نمایندگی ولی فقیه روشن است. روسای این نهادها به طور مستقیم توسط رهبر منصوب می‌شوند و تنها مرجع گزارش‌دهی و پاسخگویی آنها دفتر رهبری است.

شورای عالی حوزه‌های علمیه کشور

شورای عالی حوزه‌های علمیه، شش سال بعد از آغاز رهبری علی خامنه‌ای در آذر ماه ۱۳۷۴ تأسیس شد و طبق ادعای سایت رسمی شورای عالی حوزه‌های علمیه اساسنامه آن یک سال بعد در آبان ۱۳۷۵ به تأیید علی خامنه‌ای و دو نفر از مراجع تقلید، یعنی آیت‌الله محمدرضا گلپایگانی و آیت‌الله محمدعلی اراکی رسید. نکته قابل توجه این است که هم محمدرضا گلپایگانی و هم محمدعلی اراکی پیش از تصویب این اساسنامه از دنیا رفته‌اند. این شورا در ۲۵ سال گذشته عالی‌ترین و موثرترین نهاد در اداره حوزه‌های علمیه سراسر کشور بوده است.

در اساسنامه مجموعه متنوعی از وظایف برای شورای عالی حوزه‌های علمیه در نظر گرفته شده است: از برنامه‌ریزی امور تحصیلی گرفته تا برنامه‌ریزی در امور جذب و گزینش، تا برنامه‌ریزی در امور اخلاقی، تا برنامه‌ریزی در امور تبلیغی، تا برنامه‌ریزی در امور معیشتی و سایر موارد شامل عزل و نصب مدیران حوزه‌های علمیه، همه این موارد با جزئیات کامل در حیطه وظایف شورای

صنفاً متشکل از مدرسان حوزه است. این نهاد پیش از انقلاب شکل گرفت، اما اساسنامه آن نخستین بار در سال ۱۳۶۰ نوشته شد. این اساسنامه در سال ۱۳۸۳ به درخواست علی خامنه‌ای بازنویسی و اصلاح شد و به تصویب او و مراجعی رسید که مرجعیت‌شان از جانب خود جامعه مدرسین اعلام و تأیید شده است.

ارکان جامعه مدرسین شامل، هیئت موسس (فاضل لنکرانی، علی مشکینی، احمد جنتی، ابوالقاسم خزعلی، محمد یزدی و احمد آذری‌قمی)، شورای عالی، ریاست شورای عالی و هیات رئیسه است. شورای عالی در واقع مهم‌ترین رکن جامعه مدرسین است که اعضای آن باید چهار ویژگی داشته باشند. یکی از آنها التزام عملی به نظام جمهوری اسلامی و ولایت فقیه است.

در اساسنامه این جامعه، ۹ وظیفه برای شورای عالی جامعه مدرسین تعیین شده که ۸ مورد مربوط به اداره خود جامعه مدرسین است. یک مورد دیگر «معرفی اعضای شورای عالی حوزه علمیه به محضر رهبر انقلاب» است که هسته مرکزی و نهاد کلیدی در اداره حوزه‌های علمیه است.»

نظام متمرکز ایجاد شد و به مرور گسترش یافت، تا آنجا که می‌توانست مانع تدریس و فعالیت حتی مراجع سرشناس شود. از همان ابتدای انتخاب علی خامنه‌ای به رهبری جمهوری اسلامی، مخالفت‌هایی پراکنده با جایگاه مذهبی خامنه‌ای در حوزه علمیه به وجود آمد؛ از جمله می‌توان به موضع‌گیری بعضی مراجع و استادان حوزه، مثل حسینعلی منتظری و احمد آذری قمی اشاره کرد که خامنه‌ای موفق شد از طریق نفوذش در ساختار اداری و سیاسی حوزه آنها را در همان قم سرکوب کند. از نظام پذیرش طلبه گرفته تا تعیین کتاب‌های درسی، سرفصل‌ها و شرح درس گرفته، تا صدور مجوز تدریس مدرسان، تا تعریف پروژه‌های پژوهشی، تا تعیین و استخدام مبلغان مذهبی و تعریف دقیق خطوط تبلیغی و... همه این کارها حالا زیر نظر نهادهایی انجام می‌شوند که از نظر تشکیلاتی و سیاسی به رهبر و دفتر او وابستگی مستقیم یا غیرمستقیم دارند.

جامعه مدرسین حوزه علمیه قم چیست؟

جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، در ظاهر نهادی

جامعه مدرسین حوزه علمیه

قم، در ظاهر نهادی صنفی

متشکل از مدرسان حوزه

است. این نهاد پیش از انقلاب

شکل گرفت، اما اساسنامه

آن نخستین بار در سال ۱۳۶۰

نوشته شد. این اساسنامه در

سال ۱۳۸۳ به درخواست علی

خامنه‌ای بازنویسی و اصلاح

شد و به تصویب او و مراجعی

رسید که مرجعیت‌شان از جانب

خود جامعه مدرسین اعلام و

تأیید شده است.

وابسته به آن در دست نیست، اما می‌توان با کنار هم قرار دادن اطلاعات پراکنده تصویر و شمایی کلی از سازمان عریض و طویل وابسته به حوزه‌های علمیه ترسیم کرد. در این بخش اسامی ۱۵ نهاد، مرکز، موسسه وابسته به حوزه‌های علمیه فهرست شده است، اسامی که هر کدام می‌توانند بالقوه سوژه یک گزارش تحقیقی باشند.

الف- نهادهای اصلی

۱- جامعه مدرسین حوزه علمیه قم

۲- شورای عالی حوزه‌های علمیه

۳- شورای سیاستگذاری حوزه‌های علمیه خاوران

۴- شورای سیاستگذاری حوزه‌های علمیه خاوران

۵- شورای سیاستگذاری حوزه علمیه خراسان

۶- مدیریت حوزه علمیه خراسان

۷- مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه کشور

حوزه‌های علمیه استانی

معاونت آموزش

معاونت پژوهش

معاونت تبلیغ و امور فرهنگی

مدیریت هنر و تبلیغ نوین

واحد تبلیغ اینترنتی

واحد نرم‌افزارها

واحد هنر و رسانه

واحد مطبوعات

مدیریت مسجد و هجرت

واحد جذب و گزینش

واحد اعزام مبلغان

واحد برنامه‌ریزی و آموزش

واحد نظارت و ارزیابی

واحد رابطین فرهنگی

مدیریت نهادهای آموزشی و قضایی

واحد هماهنگی با نهادهای تبلیغی

واحد همکاری با نهادهای علمی

واحد هماهنگی تبلیغات مساجد

واحد حمایت از توسعه تولیدات فرهنگی

واحد مهد و پیش‌دبستانی امین

مدیریت فرق و ادیان

مدیریت تبلیغ تخصصی

دفتر مطالعات و تامین محتوا

واحد سیاست‌گذاری

واحد آسیب‌شناسی

جمهوری اسلامی به

ریاست جامعه‌المصطفی

هم منصوب شده که وظیفه

آموزش و تربیت روحانیون خارجی را

برعهده دارد.

هیچ گزارش دقیقی از کل سازمان‌ها و نهادهایی

که به طور مستقیم یا غیرمستقیم زیر نظر مرکز

مدیریت حوزه‌های علمیه اداره می‌شوند

وجود ندارد، اما در ادامه این گزارش

فهرست ۱۵ نهاد، مرکز و موسسه حوزوی با

استناد از منابع پراکنده ردیف شده که نشان

از تنوع و گستردگی فعالیت‌های این مرکز دارد.

تشکیلات حوزه علمیه خراسان

ساختار تشکیلاتی حوزه علمیه خراسان شبیه

به حوزه‌های علمیه سراسر کشور است. این

مجموعه دقیقا متشکل از یک شورای عالی است

که با مجوز و حکم علی‌خامنه‌ای در سال ۱۳۹۴

تاسیس شده است. مرکز مدیریت حوزه نیز زیر

نظر این شورا فعالیت می‌کند و در زیرمجموعه آن

معاونت و مراکز مشغول کار هستند.

پیش از تاسیس شورای عالی حوزه علمیه خراسان

نیز، مدیریت حوزه مشهد زیر نظر واعظ طبسی،

از استقلال نسبی برخوردار بود، اما بعد از مرگ او

تشکیلات این حوزه نیز تحول پیدا کرد. اعضای

شورای عالی حوزه علمیه مستقیما توسط علی

خامنه‌ای منصوب می‌شوند.

این نهاد علاوه بر دسترسی به منابع گسترده

مالی و موقوفات آستان قدس، ردیف ثابت و

سهم قابل‌تأملی هم از بودجه دولتی دارد. در

لایحه بودجه سال ۱۴۰۱ در مجموع ۲۸۸ میلیارد

تومان بودجه (بیش از ۱۱ میلیون دلار با دلار نرخ

۲۵ هزار تومان در زمان تدوین لایحه) برای حوزه

علمیه خراسان در نظر گرفته شده است. هیچ از

نحوه هزینه‌کرد بودجه دولتی حوزه علمیه مشهد

در دست نیست.

فهرست عریض و طویل

هیچ فهرست مدونی از ساختار تشکیلاتی

حوزه‌های علمیه و مراکز، موسسات و نهادهای

عالی تعریف شده‌اند.

یکی از نکات قابل‌تامل در اساسنامه

شورای عالی حوزه‌های علمیه «مسائل مالی و

حقوقی» آن است. در این بخش هیچ اشاره‌ای

به بودجه دولتی نشده و صرفا در ماده ۴۴ گفته

شده «اموال و دارایی شورای عالی از طریق مقام

معظم رهبری و مراجع تقلید عظام و هدایا و

اموال منقول و غیر منقولی است که به وسیله

افراد خیر و مؤسسات به آن واگذار می‌شود و

درآمد حاصل از آنها.» اما با این وجود سالانه

صدها میلیارد تومان از منابع عمومی بودجه به

این شورا اختصاص پیدا می‌کند. به گونه‌ای که

در لایحه بودجه سال ۱۴۰۱ رقمی در حدود ۱۹۰۰

میلیارد تومان در قالب ردیف اصلی و اعتبارات

پارانه‌ای برای این شورا در نظر گرفته شده است.

در ماده ششم اساسنامه گفته شده «نصب و عزل

اعضای شورای عالی به پیشنهاد جامعه محترم

مدرسین و تصویب مقام معظم رهبری و مرجع

یا مراجع عظام حوزه علمیه قم انجام می‌شود.»

مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه کشور

مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه بازوی اجرایی

شورای عالی حوزه است. اختیار اداره این نهاد

در اختیار رئیس شورای عالی است. در حال حاضر

نیز مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه را علیرضا

اعرافی یکی از روحانیون بانفوذ نزدیک و مورد

اعتماد علی‌خامنه‌ای اداره می‌کند. او علاوه بر

مدیریت مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه با حکم

علی‌خامنه‌ای عضو فقهای شورای نگهبان و عضو

حقیقی شورای عالی انقلاب فرهنگی و همچنین

امام جمعه قم است. او پیش‌تر از سوی رهبر

در لایحه بودجه سال ۱۴۰۱ رقمی

در حدود ۱۹۰۰ میلیارد تومان

در قالب ردیف اصلی و اعتبارات

پارانه‌ای برای شورای عالی

حوزه‌های علمیه کشور

در نظر گرفته شده است

مرکز آموزش تخصصی شیعه‌شناسی
حوزه علمیه قم
مرکز تحقیقات طب اسلامی امام
صادق (علیه‌السلام)
مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم
اسلامی
مرکز فقهی ائمه اطهار (علیهم‌السلام)
مرکز مطالعات و پاسخگویی به شبهات
حوزه علمیه
مرکز مطالعات و پژوهش‌های فلکی - نجومی
دفتر نمایندگی موسسه تنظیم و نشر آثار امام
خمینی (قم)
موسسه آل‌البیت - احیاء التراث
مرکز جهانی اطلاع‌رسانی آل‌البیت
موسسه معصومین
بنیاد اندیشه دینی و مطالعات توسعه
بنیاد فرهنگی پیام اسلام
موسسه فرهنگی - هنری نسیم اندیشه
پژوهشکده نظام‌های سیاسی اسلام
مرکز اسناد انقلاب اسلامی (قم)
موسسه تحقیقاتی لواء
موسسه پژوهشی علوم و معارف اسلامی
مرکز مطالعات و پاسخگویی به شبهات
موسسه پژوهشی علوم و معارف اسلامی -
پژوهشکده اندیشه سیاسی اسلام
مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران
موسسه احیای طب طبیعی
مکتب الموسوی الاسلامیه
مرکز مطالعات و پژوهش‌های فلکی - نجومی
مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی - سازمان
کامپیوتر نور
مرکز تحقیقات علمی دبیرخانه مجلس خبرگان
رهبری
مرکز تحقیقات طب اسلامی امام صادق
مرکز احیای میراث اسلامی
مرکز آموزشی مدیریت دولتی قم - معاونت حوزه
تحقیقات اندیشه‌های اسلامی در مدیریت
دبیرخانه جشنواره علمی - تحقیقی شیخ طوسی
(ره)
خانه فرهنگی الزهرا
کانون نویسندگان و فضیای قمی حوزه علمیه قم
پژوهشکده تحقیقات اسلامی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

مرکز آموزش‌های کاربردی و مهارتی
دفتر هماهنگی امور مراکز تخصصی و موسسات
آموزش عالی
موسسه انتشارات حوزه‌های علمیه
مرکز رسانه و فضای مجازی حوزه‌های علمیه
ب- برخی مراکز تخصصی و موسسات وابسته
مراکز تخصصی وابسته به حوزه‌های علمیه
(مدیریت امور مراکز تخصصی حوزه‌های علمیه)
مرکز تخصصی امام‌خامنه‌ای
مرکز تخصصی امام خمینی - مشاوره اسلامی
مرکز تخصصی امامت اهل بیت
مرکز تخصصی ائمه اطهار
مرکز تخصصی آل‌یاسین
مرکز تخصصی باقرالعلوم
مرکز تخصصی تبلیغ
مرکز تخصصی تفسیر و علوم قرآن
مرکز تخصصی حضرت مهدی
مرکز تخصصی حقوق و قضای اسلامی
مرکز تخصصی دارالاعلام
مرکز تخصصی دارالهدی
مرکز تخصصی دین پژوهی علوی
مرکز تخصصی شیعه‌شناسی
مرکز تخصصی صادقین
مرکز تخصصی علوم حدیث
مرکز تخصصی امام علی بن ابی‌طالب
مرکز تخصصی فلسفه اسلامی
مرکز تخصصی کلام اسلامی
مرکز تخصصی مدیریت اسلامی
مرکز تخصصی مذاهب اسلامی
مرکز تخصصی معارف اهل بیت
مرکز تخصصی موعود
مرکز تخصصی نهج‌البلاغه
موسسه آموزش عالی حوزوی اسراء
موسسه آموزش عالی حوزوی امام رضا
موسسه آموزش عالی حوزوی تربیت مدرس
موسسه آموزش عالی حوزوی خاتم النبیین
موسسه بین‌المللی مطالعات اسلامی
مرکز تخصصی (کلام) ائمه اطهار
مرکز تخصصی فقه و حقوق ولیعصر
مرکز تخصصی تمدن نوین اسلامی
سایر مراکز وابسته به حوزه (منبع: مرکز مطالعات
و پاسخگویی به شبهات)

واحد برنامه‌ریزی
واحد تامین منابع
واحد نقد کتب درسی
معاونت تهذیب و تربیت
اداره نظارت و ارزیابی
اداره قرآن و حدیث
اداره امور تربیت اخلاقی
اداره امور مشاوره و خانواده
اداره مطالعات تربیتی و فرهنگی
معاونت منابع انسانی
مراکز و دفاتر مستقل
دفتر تدوین متون درسی حوزه‌های علمیه
دفتر برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی
مدیریت امور مراکز تخصصی حوزه‌های علمیه
مرکز امور نخبگان و استعدادهای برتر
ستاد همکاری حوزه‌های علمیه و آموزش و پرورش
مرکز امور طلاب و دانش‌آموختگان
دفتر امور موقوفات و منابع پایدار
مرکز امور صیانتی
مرکز ارتباطات و امور بین‌الملل
مرکز فناوری اطلاعات
دفتر امور اجتماعی و سیاسی
دفتر امور مشاوران و ارتباطات داخلی

نگاهی به ساختار اداری
حوزه‌های علمیه و نهادهای
تبلیغی نشان می‌دهد، طی چهار
دهه گذشته هزرتوی پیچیده
در حوزه‌های علمیه شکل گرفته
که کارردگیری و دنبال کردن
روابط را بسیار دشوار می‌کند.
چندین شورای عالی و چندین
اداره مرجع، در طول و عرض
یکدیگر برای اداره حوزه‌های
علمیه وجود دارند که در زیر
مجموعه هر کدام چندین و
چند واحد موسسه ایجاد شده
که در ظاهر یک کار واحد را انجام
می‌دهند، اما حدود و روابط آنها
با یکدیگر مشخص نیست؛ اما
حلقه واصل همه این نهادها،
دفتر رهبر جمهوری اسلامی
است که در راس این هرم
پیچیده قرار دارد

مذهبی عالی‌رتبه و روحانیون سرشناس، حتی به رغم انتشار گزارش‌های فساد، تحت پیگرد قرار نگرفته‌اند؛ مشروط به آنکه فعالیت‌های خود را در چارچوب حمایت تام از هسته مرکزی قدرت قرار دهند.

به جز اصلاحات ساختاری راه حل ساده‌ای برای مقابله یا حتی برآورد و تخمین حجم فساد اقتصادی-سیاسی فراگیر در نهادهای مذهبی جمهوری اسلامی قابل تصور نیست.

انتشار گزارش‌های مالی شفاف شامل هزینه‌کرد ردیف‌های اختصاصی بودجه
انتشار گزارش‌های شفاف درباره بودجه‌های غیر مستقیم

انتشار گزارش مالی کمک‌های فرابودجه‌ای نهادهای حکومتی

انتشار گزارش مالی درآمد و هزینه موقوفات حوزه‌های علمیه

انتشار گزارش منابع مالی حاصل از وجوهات شرعی

انتشار گزارش هزینه‌کرد وجوهات انتشار گزارش شفاف درباره فعالیت‌های اقتصادی موسسات وابسته به مراجع و روحانیون سرشناس

انتشار آمارنامه‌های دوره‌ای حاوی اطلاعاتی نظیر تعداد حوزه‌های علمیه، جمعیت طلاب، جمعیت مدرسان، جمعیت روحانیون و مبلغان و...

انتشار گزارش شفاف درباره ساختار اداری حوزه‌های علمیه و نهادهای تبلیغاتی

بازتعریف رابطه اداری طولی میان هسته مرکزی قدرت سیاسی و نهاد دین

اینها بخشی از ملزومات مقابله با فساد در نهاد دین است؛ ملزوماتی که بدون آنها نمی‌توان امید به فسادزدایی از حوزه‌های علمیه و نهادهای مذهبی و تبلیغاتی داشت.

هزرتوی پول و دین

نگاهی به ساختار اداری حوزه‌های علمیه و نهادهای تبلیغی نشان می‌دهد، طی چهار دهه گذشته هزرتویی پیچیده در حوزه‌های علمیه شکل گرفته که کار ردگیری و دنبال کردن روابط را بسیار دشوار می‌کند. چندین شورای عالی و چندین اداره مرجع، در طول و عرض یکدیگر برای اداره حوزه‌های علمیه وجود دارند که در زیر مجموعه هر کدام چندین و چند واحد موسسه ایجاد شده که در ظاهر یک کار واحد را انجام می‌دهند، اما حدود و روابط آنها با یکدیگر مشخص نیست؛ اما حلقه واصل همه این نهادها، دفتر رهبر جمهوری اسلامی است که در راس این هرم پیچیده قرار دارد.

حوزه اختیارات رهبری در جمهوری اسلامی، حتی فراتر از قانون است و به همین دلیل نهادهای زیر نظر او به واسطه این جایگاه فراقانونی از حاشیه امنیت برخوردارند. این حاشیه امن در کنار نبود شفافیت و گردش مالی بالا عملاً باعث شده علاوه بر بروز فساد، امکان پیگیری آن نیز محدود شود. تاکنون هیچ کدام از مقام‌های

پژوهشکده باقرالعلوم مرکز مطالعات و تحقیقات حوزه نمایندگی ولی فقیه در وزارت جهاد کشاورزی معاونت امور فرهنگی مسجد مقدس جمکران موسسه آیت الله بروجردی پژوهشکده نظام‌های اسلامی مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی پایگاه اطلاع رسانی سراسری اسلامی (پارسا) شبکه اطلاع رسانی دانا فجر شبکه جهانی اطلاع رسانی نور شبکه گسترش اطلاعات فرهنگی رافد مرکز تحقیقات اسلامی جانبازان موسسه پژوهشی عروة الوثقی موسسه پژوهشی - انتشاراتی مجمع ذخایر اسلامی موسسه اسلامی جهانی تبلیغ و ارشاد موسسه پژوهشی علوم و معارف اسلامی - واحد پاسخ به پرسش‌های مذهبی موسسه مسجد موسسه گفتگوی سازمانی موسسه پژوهشی علوم و معارف اسلامی، واحد ادبیات عرب موسسه فرهنگی - پژوهشی حسنت مرکز فرهنگی و اطلاع رسانی نورالاسلام دفتر تحقیقات و تدوین متون درسی سازمان حوزه‌ها و مدارس علمیه خارج از کشور مجتمع علمی و آموزشی علوم اسلامی خواهران حوزه علمیه قم (جامعه الزهرا) مرکز آموزش تخصصی تبلیغ مرکز آموزش تخصصی مبلغان خارج از کشور مرکز ادبی حوزه مرکز جهانی علوم اسلامی پژوهشکده حوزه و دانشگاه انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی اندیشه سرای شمیم